

10931

FRIEDRICH NIETSCHE

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΧΗΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΗΣ

ΤΑΛΕ ΕΦΗ ΖΑΡΑΤΟΥΣΤΡΑ

ΕΚΔΟΣΗ
1999

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

127 01

4540

Αρ. εισ. 16931

FRIEDRICH NIETSCHE

**ΕΤΣΙ
ΜΙΛΗΣΕΝ
Ο
ΖΑΡΑΤΟΥΣΤΡΑ**

**ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΚΑΝΕΝΑΝ**

**Μετάφραση
ἀπὸ τὸ Γερμανικὸ πρωτότυπο
ΑΡΗ ΔΙΚΤΑΙΟΥ**

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΡ. ΚΑΛΦΑΚΗ
ΑΘΗΝΑΙ 1958**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

**ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ :
ALSO SPRACH ZARATHUSTRA**

***Η μετάφραση έγινε από τις εκδόσεις
του ALFRED KRÖNER, STUTTGART, 1956**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΝΙΕΤΖΣΧΕ

Ἡ ἰδιαίτερη ἀγάπη μας γιὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον Ποιητὴ ἢ φιλόσοφο ὀφείλεται, συνήθως, σὲ μιὰν ἐκλεκτικὴν συγγένεια καί, πιὸ συχνά, σὲ μιὰ συγγένεια ἰδιοσυγκρασίας πού, εἶναι πολὺ πιθανό, ν' ἀλλάξει αὐριο καὶ ν' ἀγαπήσουμε κάποιον ἄλλον, μὲ τὸν ἴδιο εἴτε μὲ περισσότερο ἢ λιγώτερο ἐνθουσιασμό. Ἡ περίπτωση, ὅμως, τοῦ Νίτσε εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ.

Ὁ Νίτσε, γιὰ ὅσους ἀπὸ μᾶς (κ' ἐννοῶ τοὺς κληρονόμους τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος) γεννήθηκαν καὶ παιδεύτηκαν ἀπὸ τὸ 1890 κ' ὕστερα, πού ἄρχισε νὰ διαδίδεται καὶ νὰ ἐρμηνεύεται τὸ ἔργο του, ἔγινε μοῖρα μας. Εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι, τὸ γνωρίζουμε συνειδητὰ ἢ δὲν τὸ γνωρίζουμε, ὁ Νίτσε βρίσκεται μέσα στὸ αἷμα μας, ἀπὸ κάποια κληρονομικότητα, πού δὲν τὴν εἶχανε οἱ σύγχρονοί του: τὴν κληρονομικότητα τῆς ιδιότητος ὄχι μόνον τοῦ μάντη τῶν σημείων τῶν καιρῶν, πού ἦταν ὁ νιτσεϊκὸς Ζαρατούστρα, ἀλλὰ αὐτῶν τούτων τῶν φορέων τῶν σημείων τῶν καιρῶν, γιὰτὶ ἂν Νίτσε ὑπῆρξε τὸ μάτι πού ὀραματιζότανε, ἐμεῖς εἴμαστε τὸ ὄραμά του, — ἂν ὁ Νίτσε ὑπῆρξε τὸ παρὸν τοῦ καιροῦ του (ἐνός, πέρα ἀπὸ τὴ θέλησή μας, παρελθόντος τοῦ παρόντος μας), ὁ σύγχρονος τοῦ καιροῦ του πού ἐρευνοῦσε τὸν ὀρίζοντα κι ἀνίχνευε κ' ἐρμήνευε τὰ σημεία τῶν καιρῶν, ἐμεῖς εἴμαστε τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρευνᾶς του καὶ τῆς προφητείας του, αὐτὰ τούτα τὰ σημεία τῶν καιρῶν καὶ τὸ μέλλον. Βρίσκεται μέσα στὸ αἷμα μας, ὅμως ὁ Ἑλληνοχριστιανισμὸς, γιὰτὶ — κι ὁ λόγος μου τούτος θὰ φανεῖ, ἴσως βαρὺς καὶ πολὺ περίεργος, προκειμένου γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ «*Εὐρωπαϊκοῦ Μηδενισμοῦ*» — ὁ Νίτσε εἶναι ὁ αὐθεντικώτερος ἀνανεωτῆς τοῦ πολιτισμοῦ πού ὀνομάστηκε ἑλληνοχριστιανικὸς ἢ, μὲ ἄλλα ὀνόματα, πομφολυγώδη καὶ μὲ ἀναίδεια κι ἀπρέπεια ναρκισσευόμενα, εὐρωπαϊκὸς καὶ δυτικὸς πολιτισμὸς.

Δὲν εἶναι ἀπίθανο πολὺ, πολλοὶ ν' ἀποστέρξουν μιὰ τέτοια ἀντίληψη, πού, χωρὶς νὰ προέρχεται ἀπὸ ἓναν ἀνεύθυνον ἐνθουσιασμό, δὲν παύει, ὡστόσο, νὰ φαίνεται παράδοξη. Πολὺ περισσότερο, μάλιστα, παράδοξη γιὰ κείνους πού νομίζουν ὅτι γνωρίζουν ἐξαντλητικὰ τὸ ἔργο τοῦ Νίτσε, ἔτσι πού νὰ μείνουν συλλογισμένοι καὶ δισταχτικοί. Ἀκόμα ὁ Νίτσε; Ἀκόμα καὶ πάντα ὁ Νίτσε καὶ πιὸ πολὺ ἀκόμα ὅσο θὰ περνοῦν καὶ θὰ ξαναπερνοῦν παρόμοιες ταραγμένες ἐποχές, γιὰ μιὰν ἀνθρωπότητα πού βλέπει τὰ εἰδωλά της νὰ βυθίζωνται μὲς στὰ σκοτάδια τῆς ἀδιαφορίας, πού εἶναι μιὰ κατάσταση θανάτου, — ἀδιαφορίας, πού, χωρὶς νὰ ἔναι «τὸ πρῶτο ἠθικὸ κεφάλαιο γιὰ μιὰ διαφορετικὴ, φυσιολογικὴ θέλω νὰ πῶ, πραγματικότητα», ὅπως θεωροῦσεν ὁ ἴδιος ὁ Νίτσε τὴν ἀδιαφορία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ διάφορό του, εἶναι ὅμως ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἐλευθερία, — ἐλευθερία πού, σὲ τελευταίαν ἀνάλυση, ὅπως σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Karl Jaspers¹, δὲν σημαίνει παρὰ τὴ δημιουργία, γιὰ τὸν Νίτσε. Δη-

1.—«Nietzsche», Introduction à sa Philosophie, (Traduction française par (s), Lettre-Préface de Jean Wahl), Gallimard éd. Paris 1950.

λαδή: ζωή. Πράγμα φυσιολογικὸ σὲ μιᾶν ἀστική κοινωνία πού, γιὰ νὰ διατηρηθεῖ, βλέπει τὸν ἑαυτὸ της ὑποχρεωμένο νὰ ἐξορίσει καὶ νὰ καταδικάσει σὲ σιωπὴ τὸν γκρεμιστὴ τῶν εἰδώλων της ἀκριβῶς ἐκείνων πού ἡ πλασματικὴ λατρεία τους ἐξυπηρετεῖ τὴ δική της συντήρησι, ὅσο καὶ γιὰ μιᾶ κομμουνιστικὴ κοινωνία πού γιὰ νὰ ἐδραιωθεῖ βλέπει τὸν ἑαυτὸ της ἄλλο τόσο ὑποχρεωμένο νὰ καταδικάσει, ἀποφασιστικώτερη αὐτή, σὲ θάνατο, κάθε ἐλεύθερο πνεῦμα. Καὶ θὰ γυρίζουμε στὸν Νίτσε, σ' αὐτὸν τὸν ἀπιστο, σ' αὐτὸν τὸν εἰκονομάχο, γιατί αὐτὸς θὰ μᾶς βοηθήσει, ὅσο κι ὅπως ποτὲ δὲν μᾶς βοήθησε κανεὶς κι οὔτε θὰ μᾶς βοηθήσει, νὰ πιστέψουμε καὶ ν' ἀναστηλώσουμε τὶς εἰκόνες.

Ἄλλὰ ἦταν, πραγματικά, ἕνας ἀπιστος, τόσο γκρεμιστὴς ὅσο μᾶς παρουσιάστηκε ὡς τὰ σήμερα, ὄχι ἀπὸ τοὺς ἐρμηνευτὲς του, βέβαια, μὰ στὸ ἴδιο του τὸ ἔργο;

Νομίζω πὼς ἡ πιὸ ἀυθεντικὴ «προσωπογραφία» τοῦ Νίτσε βρίσκεται στὸ πρῶτο βιβλίον τῆς «Gaya Sienza», μὲς στοὺς πέντε στίχους ἑνὸς μικροῦ ποιήματος, πού τὸ τιτλοφορεῖ «Der verkarrte Heilige»: «Ὁ κουκουλωμένος Ἅγιος». Πέντε στίχοι, ἀλλὰ περισσότερο δηλωτικοὶ ἀπὸ πέντε χοντροὺς ἐρμηνευτικούς τόμους:

Dass dein Glück uns nicht bedrücke,
legst du um dich Teufelstücke,
Teufelswitz und Teufelskleid.
Doch umsonst! Aus deinem Blicke
blickt hervor die Heiligkeit!

Ἄν προσπαθήσουμε, ὅμως, νὰ βγάλουμε ὀλότελα τὴν κουκούλα πού σκεπάζει τὸν Ἅγιο, μὴ θέλοντας νὰ περιορίστοῦμε ἀπλᾶ μόνο στὰ ἐλεύθερα μάτια του, δὲ θὰ βροῦμε ἀπὸ κάτω παρὰ τὸν ἴδιο τὸν Νίτσε. Τὸ ἐγχείρημα δὲν εἶναι δύσκολο. Ἀρκεῖ τὸ δεύτερο ἀντωνυμικὸ πρόσωπο καὶ κάθε ρηματικὸ παρεπόμενο νὰ τὸ μεταμορφώσουμε σὲ τρίτο πρόσωπο:

Γιὰ νὰ μὴ μᾶς ἐνοχλεῖ ἡ εὐτυχία του,
τυλίγεται μὲ πράγματα τοῦ διαβόλου:
κακία διαβολικὴ καὶ διαβολικὸ ροῦχο.
Τοῦ κάκου, ὅμως! Ἄπ' τὸ βλέμμα του μέσα
κοιτάζει ἔξω ἡ ἀγιοςύνη.

Νὰ πιστεῦτε, πράγματι, ὁ Νίτσε ὅτι ἦταν ἕνας ἅγιος; Ὁπωσδήποτε, δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ βρέθηκε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀπλοῖκούς, ἀπλοὺς καὶ φτωχοὺς γείτονές του τοῦ ἀρ. 8, στὸν ἀνηφορικὸ δρομάκο delle Battistine, τῆς Γκένοβα, πού τὸν ὀνόμαζαν «ὁ Ἅγιος», ὅπως σημειώνει ὁ Parini¹, νὰ τοῦ τὸ πει, — ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ πόσο διασύρθηκαν οἱ «ἅγιοι» ἀπ' αὐτόν.

Ἕνας ἀπιστος; Ὡ, ὄχι! Δὲν τὸ πιστεύω. Καὶ δὲν τὸ πιστεύω, ὄχι γιατί αὐτὴ ἔναι ἡ θέλησή μου, ἀλλὰ γιατί ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι. Ἀκόμη καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι, ὁ Νίτσε, ὕστερα ἀπὸ μισὸν αἰῶνα (καὶ μπορούμε νὰ πούμε πὼς τὸν χρωματίζει ἡ δική του φυσιογνωμία κατ' ἀποκλειστικὸτητα, στὴν περιοχὴ τῆς ἠθικῆς), πού γράφτηκαν χιλιάδες βιβλία καὶ ἄρθρα γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὸ ἔργο του, καὶ πού

1.—Στὰ «24 cervelli», Vallecchi editore, Milano 1912.

έκδόθηκε κ' υπομνηματίστηκε και μεταφράστηκε άπειρες φορές, και, προπαντός, ύστερα από τους δυο μεγάλους πολέμους του αιώνα μας, που ο μαρξισμός κ' η μηχανοκρατία κέρδισαν τεράστιο έδαφος, έξακολουθεί να εκδίδεται, να υπομνηματίζεται, να μεταφράζεται και να έρμηνεύεται, να μην έξαντλεί, δηλαδή, το ενδιαφέρον του κόσμου, είναι αρκετά ένδεικτικό. Και τόσο περισσότερο, όσο θα θυμόμαστε τις προφητείες του, όσο θα ζούμε, μάλλον, μέσα στις και τις προφητείες του: ότι, δηλαδή, η εποχή των έθνικών πολιτισμών έχει περάσει πια και πως η ώρα που δε θα μιλούν παρά για έναν ενιαίο ευρωπαϊκό ή αμερικανοευρωπαϊκό πολιτισμό δεν είναι πολύ μακριά, άφαι, από τον καιρό του κιόλας, κοί προηγμένοι άνθρωποι όλων των χωρών θεωρούν τον έαυτό τους σαν ευρωπαϊκό και τους άλλους σαν συμπατριώτες, ένα είδος συμμάχων». Κι' όσο για την προφητεία του πως «ο εικοστός αιώνας θα είναι ο κλασικός αιώνας του πολέμου εκείνου που μας έπιφυλάσσει να παρασταθούμε στον άγώνα για την κυριαρχία του κόσμου», βρήκε την πιο σκληρή έπαλήθευση και με τόσο καταστρεπτικά, μάλιστα, αποτελέσματα, όσο ακριβώς εύχόταν κι ο ίδιος. Κι' οτι είπε, ακόμα, για το Κράτος (στη σύγχρονη έννοια του, φυσικά, κι όχι στην αρχαία, που του ήταν προσφιλές ν' αναφέρεται συχνότατα, χρησιμοποιώντας τον ελληνικόν αυτόν όρο για να δηλώσει τη δύναμη: Kraft), πως «το Κράτος, το πιο παγερό απ' όλα τα παγερά τέρατα» (γι' αυτόν, αλλά και για μας και, προπαντός, για μας τους πολίτες του σύγχρονου ελληνικού Κράτους) που το βασικό ψεύδος του (ζωτικό, όμως, για τη συντήρησή του) είναι οτι αυτό καθαυτό είναι ο λός, άωχισε να τρίζει από τα θεμέλια του. Άλλ' αν οι θεμελιώδεις αξίες της ανθρώπινης κοινωνίας και του πολιτισμού, ή ήθική των κοινωνιών, αυτή τούτη ή χριστιανική ήθική, κυρίως αυτή, ποτέ δε βρεθήκανε στον κίνδυνο να έρειπωθούν τόσο, όσο σήμερα, κι ούτε έρειπώθηκαν ποτέ τόσο, όσο σήμερα, σ' αυτά τα πρώτα πενήντα χρόνια του «κλασικού αιώνα του πολέμου», είναι κάτι που όφείλεται, κατά κυριότητα, στον Νίτσε, σ' αυτόν τον δραματιστή του ήθικου προτύπου του 'Υπεράνθρώπου και ιεροφάντη μιās νέας προστακτικής ήθικης.

Γιατί, πριν και πάνω απ' όλα, η διδασκαλία του Νίτσε είναι μιā νέα ήθική, ή νέα, καλύτερα ειπωμένο, ήθική, κι οι μελετητές του που βλέπουν στη διδασκαλία του, και, κυρίως στον Ζαρατούστρα του, μιā κοσμολογική ή βιολογική υπόθεση, πέφτουν σ' ένα βασικό έρμηνευτικό σφάλμα, που δεν άδικεί τόσο τον ίδιο το φιλόσοφό μας (πάντα άδιαφορούσε για την έπίνευσή μας, αν δεν τον άφηνε, μάλιστα, και σκεπτικό, και πάντα ήξερε να περιμένει) όσο τους ίδιους έμας. Ο 'Υπεράνθρωπος δεν είναι τίποτα άλλο, παρά το ποιητικό σύμβολο του άπειρου της ανθρώπινης θέλησης, που τείνει αιώνια προς ένα ιδανικό και που το πλησιάζει άδιάκοπα, χωρίς, τελικά, να το φτάνει ποτέ, κάτι, να πούμε, όπως ο Πρίγκηπας των Παραμυθιών, που δεν είναι παρά το ποιητικό σύμβολο της γυναικείας έπιθυμίας. Κι' ο Ζαρατούστρα δεν είναι παρά η προστακτική ήθική που έπιβάλλει στη θέλησή του: «Κάνε σα να 'θελες να γεννήσεις τον 'Υπεράνθρωπο, πραγματοποιώντας τον μέσα σου!» Το ίδιο κ' η αιώνια έπιστροφή δεν είναι παρά μιā προστακτική ήθική, που έπιβάλλει: «Κάνε πάντα σάμπως κάθε στιγμή της ζωής σου να είχε μιāν αιώνια αξία και σάμπως το μέλλον ολόκληρο, ένα κι άδιάιρετο, ν' αποτελούσε το περιεχόμενο της παρούσας στιγμής!»

Τον Αύγουστο του 1881, στην Ωτ - Άνγκαντιν «σ'έξη χιλιάδες πόδια πάνω από τη θάλασσα και πολύ ψηλότερα απ' όλα

τ' ανθρώπινα πράγματα, υψώθηκεν ἡ ἰδέα τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς στο πνεῦμα τοῦ Νίτσε. Στὴν ἀρχὴ ἔμεινε κατὰπληκτος, σάμπως νὰ 'χε βρεθεῖ μπροστὰ σὲ καμιὰ ὑπερφυσικὴ ἐμφάνιση; εἶχε πιστέψει ὅτι ἐνίωσε τὸ πλησίασμα ἐνὸς Θεοῦ: «Ἐχει κανεῖς, σ' αὐτὸ τὸ τέλος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, τὴ φωτεινὴ ἰδέα αὐτοῦ ποὺ οἱ ποιητές, στὶς μεγάλες ἐποχὲς τῆς ἀνθρωπότητος, ὀνόμαζαν ἔμπνευση; Ἄν δὲν τὸ ξέρει κανεῖς, θὰ τοῦ πῶ τί εἶναι ὁ ἔμπνευσμένος. Ὅσο λίγο κι ἂν ἔμεινε κανενὸς μέσα του καὶ τὸ ἐλαχιστώτερο μόριο δεισιδαιμονίας, πάλι δὲ θὰ μποροῦσεν, ἀλήθεια, νὰ ὑπερασπιστεῖ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐνσάρκωση, τὸ φερέφωνο, τὸ μέντιο ὑπερτάτων δυνάμεων. Σημάδι τῆς ἐντονῆς συγκίνησης ποὺ νιώθει κανεῖς εἶναι ὅτι θυμᾶται, ὡς τὴν πιὸ μικρὴ λεπτομέρεια, τὶς περιστάσεις τοῦ χρόνου, καὶ τοῦ τόπου ποὺ τοῦ συνέβηκε αὐτό. Τὶς μέρες ἐκεῖνες πῆγαινα ὄχθη - ὄχθη στὴ λίμνη Σιλβαπλάνα, μέσα ἀπὸ τὸ δάσος· πλάϊ σ' ἓνα μεγάλο βράχο ποὺ ὀρθωνόταν σὰν πυραμίδα, ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὸ Surlei, σταμάτησα: ἐκεῖ ἀκριβῶς μοῦ ἦρθε ἡ ἰδέα, κ' ἡ ἰδέα αὐτὴ θὰ εἶναι στὸ ἐξῆς ὁ τελευταῖος λόγος τοῦ Ζαρατούστρα: «Θὰ ξανάρθω, μ' αὐτὸν τὸν ἥλιο, μ' αὐτὴν τὴ γῆ, ὄχι γιὰ μιὰ νέα ζωὴ ἢ γιὰ μιὰ καλύτερη ζωὴ ἢ γιὰ μιὰ ζωὴ ὅμοια με τούτη, ἀλλὰ γι' αὐτὴ τὴν ἴδια ζωὴ, ταυτόσημη μὲς στὰ πιὸ μεγάλα ὅπως καὶ στὰ πιὸ μικρὰ πράγματα καὶ θὰ διδάξω γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ τὴν αἰώνιαν ἐπιστροφή!»

Τί ἦταν, ὅμως, στὸ βάθος, ἡ Αἰώνια Ἐπιστροφή; Δὲν ἦταν οὔτε ἓνα γεγονός παρατήρησης, οὔτε τὸ συμπέρασμα μιᾶς αἰτιολόγησης. Δὲν ἦταν κἂν μιὰ ὑπόθεση, μιὰ προκαταβολικὴ ἐρμηνεία σειρᾶς γεγονότων κάτω ἀπὸ τὸ εὐεργέτημα τῆς ἀπογραφῆς. Ἦταν ἓνα ποιητικὸ ὄραμα, μιὰ ἀποκάλυψη κυριολεκτικὰ. Ἀλλὰ μιὰ ἀποκάλυψη δὲν περνᾷ ἀπὸ κανένα στάδιο πειραμάτων: τίθεται ἐφ' ἑαυτῆς ἢ πέφτει στὸ μηδέν. Ὁ Νίτσε προσπάθησε, ὡστόσο, ν' ἀποδείξει τὴ δική του. Λένε, μάλιστα, ὅτι εἶχε σκεφεῖ νὰ ἐγκατασταθεῖ γιὰ μερικὰ χρόνια σ' ἓνα μεγάλο πανεπιστημιακὸ κέντρο, γιὰ νὰ ἐξασκηθεῖ στὶς Φυσικὲς Ἐπιστῆμες. Ὑστερα ἐγκατάλειψε τὸν σκοπὸ του, καταλαβαίνοντας, χωρὶς ἄλλο, τὸ ἀδύνατο τοῦ ἐγχειρήματος ν' ἀποδείξει τὸ ἀναπόδεικτο. Ἐπρεπε, ὡστόσο, ἐπειδὴ τοῦ ἔλειπαν οἱ ἀποδείξεις, νὰ δώσει ἓνα ὕφος ἀλήθειας στὸν χρησμό του, συνοδεύοντάς τον μὲ μερικὲς θεωρήσεις φαινομενικὰ ἐπιστημονικὲς. Ὁ Gustave Le Bon, ποὺ εἶχε τὴν ἰδέα τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς μερικὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Νίτσε, τὴ στηρίζε στὴν ἀτομικὴ θεωρία (στὸ βιβλίο του «L'Homme et les Sociétés», II partie, Résumé, σελ. 420). Ὁ Νίτσε εἶχε σκεφεῖ, ἐπίσης, στὴν ἀρχή, νὰ στηριχτεῖ στὴν ἀτομικὴ θεωρία· στὸ τέλος σταμάτησε σὲ δυναμικὲς θεωρήσεις, ἀλλ' ὄχι περισσότερο ἀποδειχτικὲς. Ἡ δύναμη ἔχει ὑποκαταστήσει τὸ ἄτομο. Ὁ Νίτσε, πότε μιλά γιὰ μιὰ μοναδικὴ δύναμη ποὺ ἐμψυχώνει τὸ σύμπαν καὶ πότε γιὰ πολλαπλὲς δυνάμεις. Μὰ οἱ συνδυασμοὶ εἶναι πάντα περιορισμένοι καὶ ἡ διάρκεια, ὅσο κι ἂν ἔχει παραταθεῖ, πρέπει, κάποτε, ἐξαντλώντας τοὺς συνδυασμοὺς αὐτοὺς, νὰ τελειώσει. Γενικά, λοιπόν, ἡ διδασκαλία τοῦ Νίτσε δὲν ἔχει ἀξία παρὰ ἴσαμε τὸ σημεῖο ποὺ παραμένει καθαρὰ συμβολικὴ, ὅταν ἐκφράζει σὲ μοναδικὲς εἰκόνες τὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν ἀπόλυτη ἀξία τοῦ ἀτόμου. Ἀντίθετα, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ προσπαθήσει νὰ κάνει τὰ σύμβολά του ἀντικειμενικὲς πραγματικότητες, νὰ δείχνει, δηλαδή, πῶς πρέπει νὰ παράγονται ὑπεράνθρωποι καὶ ποιὲς πρέπει νὰ 'ναι οἱ ποιότητές τους, ἢ νὰ παρουσιάσει τὴν αἰώνια ἐπιστροφή σὰν μιὰ ὑπόθεση κοσμικὴ, ἐπιστημονικὰ ἐξελέγξιμη, τὸ ἐνδιαφέρον τῆς εἶναι ἀναγκαστικὰ περιορισμένο. Ἄλλ' ὄχι! Κι ὁ ἴδιος ὁ Νίτσε, ὅπως εἶπαμε, ἀναγνώρι-

σε τὸ μάταιο τοῦ ἐγχειρήματός του, ὥστε νὰ μὴν ἐπιμείνει περισσό-
τερο σ' αὐτό. Κι ὅσο γιὰ μᾶς, θὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε
πὼς εἶναι περισσότερο παραδεκτὸ (ὄχι, ὄχι περισσότερο, ἀλλά:
τὸ μόνο παραδεκτὸ) νὰ βλέπουμε στὸν Ὑπεράνθρωπο καὶ στὴν
Αἰώνια Ἐπιστροφή μόνον ἠθικὰ καὶ ποιητικὰ σύμβολα (πιὸ πολὺ
ἠθικὰ παρὰ ποιητικὰ) κι ὄχι βιολογικὲς ἀντιλήψεις, καὶ πιὸ σω-
στὸ νὰ τιμοῦμε στὸν Νίτσε τὸν ἀπόστολο μιᾶς νέας ἠθικῆς προσ-
τακτικῆς, παρὰ ἕναν ἀμφίβολο διάδοχο τοῦ Darwin ἢ τοῦ
Spencer.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ὁ Νίτσε ἔφερε σὲ μεγάλη ἀμηχανία τὴν
κριτικὴ τῆς Φιλοσοφίας, πού ἀκόμα δὲν ξέρεي καλὰ-καλὰ πῶς νὰ
τὸν τοποθετήσῃ καὶ πὼς νὰ τὸν ὀρίσῃ. Εἶναι ἰδεαλιστῆς ἢ ὑλι-
στῆς, ἕνας πανθεϊστῆς ἢ ἄθεος; Ἀλλά, Θεὲ καὶ Κύριε, εἶναι καὶ
τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, καὶ τοῦτο καὶ κείνο, καὶ κανεὶς δὲν χρησιμο-
ποίησεν ὅσον αὐτὸς τὴν ἄδεια πού δόθηκε: στοὺς ἀνθρώπους νὰ
εἶναι ἀνθρώπινοι, στοὺς ποιητὲς νὰ εἶναι εὐφάνταστοι καὶ ἀκα-
ταλόγιστοι καὶ στοὺς φιλοσόφους ν' ἀντιφάσκουν. Δὲ θὰ μπορού-
σε καν νὰ πεῖ ἂν ὁ Νίτσε εἶναι περισσότερο φιλόσοφος ἢ ἠθικο-
λόγος ἢ ποιητῆς γενικά. Δὲν χωρεῖ πέρα γιὰ πέρα σὲ κανένα ἀπὸ
τὰ πλαίσια πού τοποθετοῦνε συνήθως τοὺς ἀνθρώπους πού
γράφουν, κι' αὐτό, στὸν Νίτσε, τουλάχιστον, ἀποτελεῖ μιὰ παρα-
πάνω ἀπόδειξη τῆς πρωτοτυπίας του, — γιὰ νὰ μὴ πῶ ὅτι ξε-
περνᾷ τὰ συνηθισμένα μέτρα μας, πράγμα πού συμβαίνει, ἄλ-
λωστε.

Ἐνδεικτικῆ, τῆς σύγχυσης πού ἔπαθε ἡ κριτικὴ τῆς φιλο-
σοφίας στὴς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα, εἶναι ἡ ἐκτεταμένη καὶ πολὺ ἀξιό-
λογη κατὰ τὰ ἄλλα ἐργασία τοῦ A. Drews¹ ἀπάνω στὸ ἔργο τοῦ
Νίτσε. Ὁ Νίτσε, σὰν φιλόσοφος, γράφει ὁ Drews, δὲν ἀξίζει πο-
λύ: ἀδύνατο νὰ τὸν συγκρίνεις μὲ τὰ μεγάλα ὀνόματα τῆς Γερ-
μανικῆς Φιλοσοφίας, μ' ἕναν Kant ἢ ἕναν Hegel. Ἀκόμα κι ὁ
Hartmann εἶναι ἀπείρως ἀνώτερος σὰν στοχαστῆς καὶ σὰν συγ-
γραφέας. Θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν μαθητῆς τοῦ Shoren-
hauser. Μαζὶ μὲ τὸν τελευταῖον αὐτὸν παραδέχεται σὰν ὑστάτη
ἀρχὴ μιὰ τυφλὴ καὶ ἄλογη θέληση: χωρίζεται, ὅμως, ἀπὸ τὸν
δάσκαλό του ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού τὴ θέληση αὐτὴ θ' ἀρχίσει νὰ
τὴν ἀντιλαμβάνεται ὄχι σὰν μιὰ παγκόσμια καὶ μεταφυσικὴ θέλη-
ση, παρὰ σὰν θέληση πολλαπλῆ, ἀτομιστικὴ καὶ ἐμπειρικὴ. Ὁ
Νίτσε, ἐπομένως, εἶχε σωστὴ ἀντίληψη τῆς ἀμεσης γνώσης τῆς
ἀλήθειας ὅταν ἐδίδασκε πὼς τὸ ἀληθινὸ «Εἶναι» εἶναι προγενέ-
στερο τῆς συνειδητῆς νόησης καὶ πὼς ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐρ-
γάζεται γιὰ τὴν πραγματοποίησιν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ
τοῦ Εἶναι. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, ὁ Νίτσε, ὅπως ὁ Hartmann,
καταλήγει σὲ μιὰ φιλοσοφία τοῦ μὴ-συνειδητοῦ. Μὰ ἡ κεφα-
λαιώδης πλάνη του εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἔσπρωξε ἀρκετὰ μακριὰ τὴν
ἀνάλυσιν αὐτοῦ τοῦ Εἶναι, ἔχοντας ταυτίσει τὸ Εἶναι μὲ τὴ θέλη-
ση τῆς ἀτομικιστικῆς καὶ ἄλογης δύναμης, ἀντὶ νὰ δεῖ σ' αὐτό
μιὰν ἀρχὴ ὑπερ-ατομικὴ καὶ λογικὴ, συγγέοντα τὸ Εἶναι μὲ τὸ Ἐγὼ
ἢ μὲ τὴ συνείδησιν τοῦ Εἶναι, κ' ἔχοντας, μὲ τὸν τρόπον αὐτό, πάρει
θέσιν ἀνάμεσα στοὺς στοχαστὲς πού, ὕστερα ἀπὸ τὸν Καρτέσιο, ἔκα-
μαν τὸ cogito ergo sum σημεῖο ἀφετηρίας τῶν φιλοσοφικῶν παρατη-
ρήσεων καὶ ἀναζητήσεών τους. Ὁ Νίτσε, ἐπομένως, ἐμφανίζε-
ται στὸν Drews σὰν θῦμα τῆς φιλοσοφίας τῆς συνειδήσεως. Μὲ
τὸ ἔργο του καὶ τὴ ζωὴ του ἔδειξε π ε ι ρ α μ α τ ι κ ᾶ τὴν ἀ-
ναγκαστικὴ φτώχεια κάθε φιλοσοφίας πού βασίζεται στὸ καρτε-
σιανὸ cogito. Μ' ἂν ὁ Drews ἀρνεῖται ἐντελῶς στὸν Νίτσε τὸν

1. — A. Drews: «Nietzsche's Philosophie». Heidelberg, Winter-
verlag, 1904.

τίτλο του μεγάλου φιλοσόφου, του αποδίδει τουλάχιστον, μιὰ κάποια δικαιοσύνη όταν τον ἐγκωμιάζει σαν «προφήτη» ἔς νέου πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, πού τον ἀντιθέτει «μέ μοναδικήν εὐφράδειαν» στον ψεύτικο πνευματικό πολιτισμό τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.

Ὡστόσο, εἶναι περισσότερο κι ἀπό βέβαιο ὅτι ὁ Νίτσε δέν ἔχει καμιὰ θέση μέσα στη γενική ταξινομήση τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν. Τούς δεσμούς του μέ τὸ παρελθόν τούς ἔσπασε ἀπό πολὺ νωρίς. Ὅπως κάθε πνεῦμα, ὅσονδήποτε πρωτότυπο κι ἂν συμβαίνει νά ᾿ναι, ἔτσι κι ὁ Νίτσε εἶχε τούς προγενέστερους καὶ τούς σύγχρονούς του πού τον βοήθησαν ν' ἀνακαλύψει τὸ δικό του πρόσωπο. Δέχτηκε ἐπιρροές, ἀλλ' ἀμέσως σχεδὸν μπόρεσε νὰ τις ἀποτινάξει ἀπὸ πάνω του. Πῶς φέρνεται, ἀλήθεια, κανεὶς ἀπέναντι σὲ μιὰ ξένην ἐπιρροή; Ὑπάρχουν δυὸ τρόποι, νομίζω: ν' ἀφεθεῖ νὰ ὀρισθεῖ ἀπ' αὐτήν, ὁ ἕνας· νὰ ὀρθωθεῖ ἐναντίον της, ὁ ἄλλος. Ὁ Νίτσε ἀνήκει σ' ἐκείνους πού ἀντιμετώπισαν τὸ ζήτημα αὐτὸ ἐκλέγοντας τὸν δεύτερο τρόπο. Οἱ πιὸ πολλές ιδέες του ὑπῆρξαν συλλήψεις κι ἀποτελέσματα τῶν ἀντιθέσεών του. Ὁμολογοῦσε πῶς εἶχε δυὸ δασκάλους: τὸν Schopenhauer καὶ τὸν Wagner. Κοντὰ σ' αὐτό, ὅμως, τόνιζε πῶς ὅ,τι κυρίως ἔμαθε ἀπ' αὐτούς ἦταν τὸ νὰ ἐννοεῖ τὸν ἑαυτό του. Εἶχε τὴ γνώμη, ἄλλωστε, πῶς ὅ,τι καλύτερο ὑπάρχει σὲ μιὰ φιλοσοφία, δέν εἶναι αὐτὴ καθ' αὐτὴ ἢ ἀγάπη πρὸς τὴν σοφία, ἔσο ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος, ἕνα πνεῦμα ἀνώτερης τάξης, δηλαδή, πού ἡ συναναστροφή μαζί του εἶναι τὸ πιὸ γόνιμο δίδαγμα.

Ἡ φιλοσοφικὴ μέθοδος μορφοποιεῖται συνήθως ἀπὸ δύο μέθοδους πού ἢ μιὰ συμπληρώνει τὴν ἄλλη: τὴν παρατήρησι καὶ τὴν αἰτιολόγησι. Ἡ παρατήρησι, στον Νίτσε, εἶναι γρήγορη καὶ σύντομη. Ἡ αἰτιολόγησι λιγυλογη καὶ σαφής. Τὰ συμπεράσματά του ἀνεπανάληπτα. Ζεῖ μέσα στὴ μοναξιά (ὀλόκληρη ἢ ζωὴ του, ὀλόκληρο τὸ ἔργο του, ὁ «Ζαρατούστρα», κυρίως, πού εἶναι τὸ Α καὶ τὸ Ω τοῦ ἔργου του, ἀναπνέει μέσα στὴν πιὸ δραματικὴ μοναξιά¹) τῆς προσωπικῆς σκέψης του· ἀντλεῖ τὰ πάντα ἀπὸ μέσα του. Μὴ καὶ δέν ζητᾶ, ἀλήθεια, ἀπὸ τὴν Ἱστορία νά ᾿ναι ὑποκειμενική, νὰ συμβιβάζεται μέ τὸ πνεῦμα τοῦ ἱστορικοῦ, πού, στὴν πραγματικότητα, δέν εἶναι ἕνας ἀφηγητῆς ἐξωτερικῶν γεγονότων, παρὰ, ἂν συμβαίνει νά ᾿ναι ταυτόχρονα κ' ἕνας ἄνθρωπος μέ πνεῦμα, ἕνας διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητας; Στὸ βάθος, σκεφτόταν ὁ Νίτσε, ἡ ἱστορία τῶν μεγάλων ἀνδρῶν εἶναι ἢ μόνη ἄξια νὰ μεταδοθεῖ στους μελλοντικούς αἰῶνες, γιὰ νὰ τοὺς χρησιμεύσει σαν παράδειγμα. Ἄν ἤμασταν ὑποχρεωμένοι νὰ ζητήσουμε ἕναν ὄρο συγκρίσεως, γιὰ τὸν Νίτσε, μέσα στο παρελθόν, θὰ πρέπει ν' ἀνατρέξουμε ὡς τοὺς προφήτες τοῦ Ἰσραήλ, καθὼς πότε κεραυνοβολεῖ μέ φλογερὰ λόγια τὸν ἐκφυλισμὸ τοῦ αἰῶνα, πότε ἀναγγέλλει τὸν μελλοντικὸ ἄνθρωπο, τὸν Ὑπεράνθρωπο, ψηλὸν καὶ ὠραῖο σαν ἕναν Θεὸ τῆς Ἑλλάδος (πού τὸ ἀντίστοιχό του στὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι ὁ Χριστὸς) ἢ τὴν Αἰώνια Ἐπιστροφή (τὸ ἀντίστοιχο τῆς αἰώνιας ζωῆς καὶ τοῦ παραδείσου) πού θὰ ξαναβάλλει τὸ κάθε τι στὴν παροῦσα κατάστασή του καὶ πού ἐγγυᾶται στὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἀθανά-

1.— Τὸ δράμα τῆς μοναξιάς αὐτῆς ἀφηγεῖται τὸ θαυμασιώτερο βιβλίον πού διάβασα πάνω στον Νίτσε. Ἐννοῶ τὸν «Nietzsche» τοῦ Daniel Halévy (rasset éd. Paris 1945) πού ὅταν δημοσιεύθηκε στὴν πρώτη μορφή του (στὰ 1910) ὁ Tassinari, στὰ «24 cervelli» του, ἔγραφε: «ὅποιος διαβάσει τὸ βιβλίον αὐτὸ καὶ δέν κλάψει εἶναι γουρούνι!»

σία άπάνω στη γή. Μιά διδασκαλία πού, σέ τελευταίαν άνάλυση, δέν είναι παρά ένα κήρυγμα αγάπης για τόν ωραίων άνθρωπο και μία όμολογία πίστης σέ τ ο ύ τ η δώ τή ζωή.

‘Ο «Ζαρατούστρα», μέσα στο έργο του Νίτσε, δέν είναι ούτε ένα συμπέρασμα ούτε ένα ίντερμέδιο: είναι ό ποιητικός πρόλογος τής μεγάλης συστηματικής έκθεσης τής τελευταίας φιλοσοφίας του, όπως σχεδίαζε να τήν δώσει με τή «Θέληση για δύναμη». Έτσι, ή μελέτη τής φιλοσοφίας αυτής, (άλλά κι όλόκληρης τής φιλοσοφίας του Νίτσε) θα πρέπει ν’ αρχίζει κι όχι να τελειώνει με τόν «Ζαρατούστρα», αυτό τό θαυμάσιο ποίημα ενός ήθικολόγου ύψηλού ύφους. Γιατί αυτό, κατά κυριότητα, ύπηρξεν ό Νίτσε: ένας ήθικολόγος δραματιστής και προφήτης ύψηλού ποιητικού ύφους.

‘Ο Νίτσε, σύμφωνα με τόν Tassers¹, δέν κρίνει τήν ήθική, κάτω άπ’ όποια μορφή κι άν τή συναντήσει, για ν’ αφαιρέσει άπό τούς άνθρώπους τις άλυσσίδες τους, μά, περισσότερο, για να τούς οδηγήσει σ’ ένα ύψηλότερο επίπεδο μ’ ένα βαρύτερο φορτίο. Έχει άπόλυτη συνείδηση του τί σημαίνει τό να θέτει κανείς ζητήματα πάνω στην άξία τής ήθικής. Προσβάλλοντας και άρνούμενος ό,τι ζούσε σαν ήθικός νόμος και σαν έλευθερία στη συνείδηση τής ανθρώπινης ύπαρξης, ό Νίτσε έπιζητούσε να έμπνεύσει μια καινούργια όρμη στο άυθεντικό όν του άνθρώπου. ‘Ο,τι όνομαζόταν έλευθερία για τόν Νίτσε γίνεται δημιουργία. Στο «δέον» ύποκαθιστά τή φύση. Σ’ ό,τι είναι για τόν χριστιανό «χάρις» και «άφεσις άμαρτήματος», ύποκαθιστά τήν άγνότητα του Γιγνεσθαι. Έλευθερία του άνθρώπου σημαίνει πως οί δυνατότητες τής άλλαγής του δε θα ‘ταν δυνατό να έξαντληθούν άπό τις ίδιες τους τις φυσικές ποικιλίες: ό άνθρωπος άλλάζει με τό μέσον του έαυτού του. Μιά άλλαγή, πού, όπως δείχνει ή ‘Ιστορία, πραγματοποιήθηκε με τήν ήθική. Κι άν ό Νίτσε έκρινε και κατέκρινε τήν ήθική, αυτό τό έκανε γιατί πίστευε πως ή ήθική άποτελεί και κίνδυνο και έμπόδιο για τήν πραγματοποίηση του άνθρώπινου ιδανικού πού, στη γλώσσα των ποιητικών συμβόλων του, όνόμασε ‘Υπεράνθρωπο. ‘Αλλά, μολονότι, καθώς είπαμε, είναι πιο σωστό να τιμούμε στον Νίτσε τόν άπόστολο μ’άς νέας ήθικής προστακτικής, παρά έναν άμφίβολο διάδοχο του Darwin, ή νέα ήθική πού εύαγγελίζεται δέν είναι άλλη άπ’ αυτή τούτη τή βιολογική φιλοσοφία τής ζωής, όπως σημειώνει ό Berdiaeff,² — μία φιλοσοφία πού στηρίζει τις έκτιμήσεις της πάνω στην άρχή του ύφιστου βαθμού τής ζωής και πού τό «δέον» της είναι ή μεγίστη άνύψωση τής ζωής.

‘Η ζωή! Για χάρη αυτής τής ζωής, ως στραφούμε πάλι, ως στρεφόμεστε πάντα και πάντα σ’ αυτόν πού τήν ύμνησε όσο κανείς άλλος και πού, τό κυριώτερο, τήν είδε σαν Ελλάδα και τήν είπε: ‘Ελλάδα!

ΑΡΗΣ ΔΙΚΤΑΙΟΣ

1.— ‘Αναφέραμε ήδη τό βιβλίό του.

2.— «Περί του προορισμού του άνθρώπου». Δοκίμιον παραδόξου ήθικής. ‘Ελληνική μετάφραση Μητροπολίτη Σάμου Ειρηναίου. ‘Εκδ. ‘Αποστολικής Διακονίας. ‘Αθήναι 1:50.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006